

Ա.ԿԵՏԿԵԱՆ

Ահաւասիկ Եփրատին ձայնը: Ի՞նչ կորոտաս ո՞վ Եփրատ,
 Բու զաւակդ է բովէդ անցնողը, ինչո՞ւ ջրերդ մթին են,
 Բու որդիդ եմ, մոռցա՞ր զիս, մի՞ մըրկիր, մոռցա՞ր զիս,
 Ես քեզի հետ կուգեմ սուրալ, աղիքներդ կտորէ՛...

ՍԻԱՄԱՆԹՈ

39

891.99
 0-45

ՏԳ. «ՎԱՀԱԳՆ»

1935

13 APR 2017

891.99
0-43

ՈՍԿԱՆ ՕՅԱՆ

1950
Phon

ՍՈՒՐԲ ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ST. NERSES SHNORHALI
LIBRARY
ARMENIAN PRELACY

ԼԵԼԱԿՆԵՐ ԼԵԼԱԿՆԵՐ

Ահաւասիկ եփրատին ծախք: Ի՞նչ կորոտաս ո՛վ եփրատ,
Քու զաւակդ է քովէդ անցնողը, ինչո՞ւ ջրերդ մթին են,
Քու որդիդ եմ, մոռցա՞ր զիս, մի՛ մըրկիր, մոռցա՞ր զիս,
Ես քեզի հետ կուգեմ սուրալ, ալիքներդ կոտորէ՛...

ՍԻՍԱՄԱՆԹՈ

ՏՊ. «ՎԱՀԱԳՆ»

1935

Հ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ «Ամերիքըն Բրէտ»

ՊԷՅՐՈՒՅ

STEVE P.H. NAJARIAN

ՆԱԽԱԲԱՆ

Բարեկա՛մա, քե՛զ որ սիրեցի արթա եկեղեցիին չափ,
երբ կը բանաս այս գրոյկը, մտածե՛ այն ձեռքը որ այս
եղերական տղերք իրար եղբայրացուց եւ հիմա զղջու-
մով՝ կը յանձնէ գայն քղբասուելու, ժամանակի անգուր
մասններով:

Շատ հապնեպօրէն գրի առնուած են անոր հերոսնե-
րը, առանց կարենալ արտայայտելու իրենց իրական դի-
մագծերը եւ պզտիկ աշխարհի մը մեջ ինկած, իրենց
հակասագրին հետեւելու:

Նոր-Տարիի իրիկունն երբ հեռուներէն ուրախու-
թեան երգերը կը քափէին պատահանէն ներս, անցայ
գրասեղանիս առջեւ ուր եղբօր մը վիրաւոր սիրտը կար,
բացաւ իր հոգւոյն կոյս եջերը, որոնք կեանք առին այս
մեղաւոր արեւին տակ մեր ծով ախոռի մէկ աննշան
կաթիլը մեզ բերելով:

Թեպէտ, բախտը շա՛տ բան զլացաւ մեր որք մանկու-
թեան, բայց յետագան մեր երազներով լի կը տեսնենք,
մե՛նք, հակասագրին անտովոր զաւակներ...:

Համբո՛յր, անդարձներու շուշան գերեզմաններուն:

Ո. Օ.

1610 - 2011

Ա

Ու մորթուեցան պարտէզիս
տատրակները բոլոր...

Արագիւնները ճախրելով օր մը նորէն մեր աշխարհի կապոյտին վրայ կը փռեն իրենց սեւաւոր թեւերը և հայրենաբաղձի կռիւններով կ'իջնեն իրենց հնամենի բոյները: Մեր գիւղի գարունը իր վերջին ամիսը կը թեւակոխէր երբ առաւօտ մը, մեր թաղին ծեր արագիւր տաք երկիրներէ կը վերադառնար իր սիրելի տունը զարդարելու մե'նք անոր աչքին փուշերը, չա'ր տղաքը գիւղին, աքսորի տխուր ճամբան բռնած, միա՝ միտ մահուան հանդէպ, կ'երթայինք մեր պղտիկ խաչերուն, որոնք թեւաբաց մեզ կ'ըսպասէին կարծես:

Բեռցուած սայլեր, նախիրներ, ձիաւորներ և անձ թիւ ոստիկաններ մեր բոլորտիքը կը չրջապատէին և մենք բան չէինք հասկնար այս բոլորէն: Ի՞նչ կը նըշանակեն այս ամայի ձորերը, միայնութիւնը մեր սրտերուն, պարտէզներ, այգիներ անտէր, կարծես միջոցին երգովը գինով:

— Պո'ւմ... հրադէնի անաւոր ձայն մը մեր լսողութեան թմբուկներուն վրայ կը շառաչէ ապտակի մը պէս: Հովիտները արձականգ կուտան ամէն կողմանէ: Մենաւոր ձորին խոտերն ու ծաղիկները կը հակեն իրենց գլուխները, աղօթքի կեցող հարսերուն պէս:

— Վա՛յ ձեզ և ձե'ր Աստուածին որ հոգի տուաւ ձեզ... կը բարձրանայ դահիճներուն ձայնը որոնց

ձեռքին մէջ մերկ դաշոյնները իշխանական տիրակալութեամբ՝ կ'իջնեն մեր պարանոցներուն, ահեղ և կատաղի: Ո՛ւր են սա փոքրերուն ականջները, թեւերը, մատները, ոտքերն ու քիթերը: «Մայրի՛կ, մայրիկ...» բարի և անուշ աղաղակը իրենց լեզուին կը մորթուին ըստ աղաւնիները իմ պարտէզիս, իրենց վերջին ականարկները արեւին քամած:

Խոտե՛ր, սպիտակ ծաղիկնե՛ր, մատա՛ղ ձեր կարմիր պատմութեաններուն՝ որոնք հիւսուեցան օր մը երբ տիեզերքիս չար հովերը լիճերուն վրայ թառած կարապներուն գիակները կը մրրկէին:

Հէ՛յ, իմ պզտիկ թիթեռնի՛կ, ո՛ւր կը փախչիս այսպէս թեւերդ ծափելէն, վայրկեան մ'ալ սա փշատին վրայ կեցիր և դիտէ մարդ գաղաններուն՝ որոնք այս արեւին բարի լոյսը կը պղծեն. սիրո՛ւն թիթեռ, կը տեսնե՞ս սա մեծղի և գէր ժանգարման որ մանուկի մը թեւէն բռնած վեր կը նետէ և զայն սուրի մէկ հարուածով երկուքի կը բաժնէ օդին վրայ՝ իր ճիչերուն մէջ:

Դուն եղի՛ր մեծ ջարդին վկան և թուփէ թուփ հնչեցուր քու սգաւոր երգդ որ սա արեան վտակներուն անձայն մեղեդին է: Իմ անուշ թիթեռնի՛կ, մի հեռանար, վերջին անգամ դիտէ՛ հոս, գիտեմ որ սիրտդ պատա՛ռ – պատա՛ռ կըլլայ այս զարհուրելի պատկերներէն. նայէ՛ սա անխիղճին «մի՛ պոռաք...» սպառնալով անոնց լեզուները դուրս քաշելով կը կտրէ և կը նետէ մեկդի:

Օր մը երբ դարձեալ կանանչանան դաշտերը, երբ քու արեւդ իր ճառագայթներուն հաղար տարուան լոյսը թափէ երդիքներուն վրայ, այն ատեն, պաշտելի թիթե՛ռ, անցի՛ր Տէր-Զօրի անապատներէն, հոն պիտի գտնես յետին և անկորնջելի գանկ մը՝ որուն ճակ-

տին գրուած է «հո՛ս, տիեզերքիս խիղճը երեսուն արծաթի ծախուեցաւ...»

Շարքը ինծի կը մօտենայ և ես կուլամ շարունակ օգնութեան կանչելով, հայրիկս, մայրիկս, քոյրերս, գիւղի տէրտէրն ու Ս. Սարգիսը: Ո՛չ ոք, ո՛ւր են արդեօք:

Այդ օրուան, այդ կարմիր օրուան ջարդին ականաւոր կը մնան, այն առաւօտեան պայծառ արեւն ու երամ մը սեւ թռչուններ, որոնք այնքան մօտէն կը թռչէին, գինով արիւնի հոտէն:

Մինչ ես ալ դողդղագին կ'ըսպասէի իմ վախճանիս, յանկարծ կ'զգամ ձեռք մը՝ որ ուսերուս կը դարնէ: Սարսափահար կը դառնամ ետիս. ոստիկանի մը արնիւնոտ ձեռքն է և անդին, յոգնած ձիաւոր մը կը կենան դէմս: Բարձր և արհամարոտ, դահիճին ձայնը.

— Անունդ ի՞նչ է, կեալուրի՛ տղայ.

— Երուանդ, պէյիմ.

— Զօպանութիւն կրնա՞ս ընել.

— Այո՛.

— Քանի՞ տարեկան ես, կ'ընդմիջէ ձիաւորը իր նժոյգը զսպելով որ ասդին անդին կը շարժուի, կարծես արիւնի հոտը իր ունեցերուն ինկած է և կամ աւելի ճիչքը, եղբրական ճիչքը վիրաւորներուն, իրեն մօտաւոր և ծանօթ կուգային:

— Տասը տարեկան, հօհեմիս...

— Կուզե՞ս ինծի հետ գիւղ երթալ, իբր հոգեզաւակ.

— Սիրով կուզեմ, հօհեմի՛, կը պատասխանեմ ժպտելով.

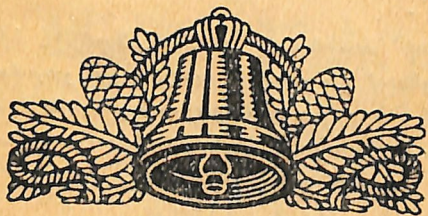
Այն ատեն դաժան ոստիկանը զիս գրկելով կը տեղաւորէ ձիաւորին ետեւ, աւելցնելով.

— Քեզի՛ կիսի, խայիճ կեավո՛ւր, ըզպալղ լաւ է եղեր, նորէն ինծի աղօթէ՛...։

Կէսօրուան արեւին տաքութիւնը կը մաղուէր աւա՛մայի այս ձորերուն և լեռներուն մէջ, երբ մենք քառասմբակ կ'արշաւէինք, մեր ետին ձգելով զուլումի և կոտորածի այս վայրը, ուրկէ դեռ ականջիս կը հասնին կարծես, ոգեվարներուն օրհասական ճիչերը։

— Մայրի՛կ... մայրի՛կ...

Այն ատեն կ'զգամ որ, ժանտաքոյր հով մը դաշտերուն մէջ կուլար, տխուր և արիւնոտ։

Բ

Արե՛ւ արե՛ւ, ճառագայթ մը...

Գիւզն ենք։

Առաջին օրերը, ինձ համար չափազանց տաժանեւ լի կ'ըլլան։ Ժամանած իրիկունս իսկ, ճաշի կը նըստինք աղայիս — որուն անունը Մուստաֆա է — ընտանիքին հետ և տաք թանապուր մը, խոշոր հատիկներով, վայրկեանապէս կուլ կուտանք, սպասելով աւելի համեղներու և պտուղի։

— Հոս նայէ՛, ազտոտ կեավո՛ւր, ասկէ վերջ քու անունդ Օսման է, ես քու հայրիկդ եմ, ինձ հայր պիտի կոչես, կը հասկնաս...։

Ծերունի աղաս է, Մուստաֆան, խորամանկութեան տիպար որ 50 տարիքը կոխած է հէլալ հոլա՛լ։ Քոփս նստեր են երկու դեռատի աղջիկներ, որոնք իրենց մինչեւ ականջնուն ծայրը կրակի պէս կը կարմըրին, երբ իմ տխուր ականարկս կը գտնէ իրենց նայուածքները։

— Օսմա՛ն, ասոնք ալ կեավուրի աղջիկներ են, հայտէ քիչ մը անոնց հետ հայերէն խօսէ՛ նայիմ։

Մէկէն, անպատմելի ուրախութիւն մը սիրտս կը լեցնէ, ձմրան արեւով։ մեր հանձմին ճերմակ դէմքը կը ժպտի մեզ նայելով։

— Քուրիկնե՛ր, դոք Հայ ա՞ք։

— Այո՛, աղբարի՛կ, կը պատասխանեն միասնաբար։

— Է՛, ինչպա՞ս էղաւ, դոք հոս է՛...։

— Սո՛ւստ... կեավուրնե՛ր, հերի՛ք խօսիք, կը

պոռայ բռնակալը մէկէն մեզ սարսափի մը ճանկերուն մէջ նետելով:

Ճաշը աւարտած է և մենք դուրս ենք, չըջաբակին մէջ, հեռու անոնց չար ակնարկներէն և ծառի մը ներքեւ:

— Է՛րբ էկաք դոք հոս, քուրիկնե՛ր, կ'ըսեմ տըխուր, երկու հայուհիներուն դէմքերը լաւ մը գննելէ վերջ, որոնք կը մնան տակաւին իրենց հօրենական տարազներուն պարզութեան մէջ:

— Մեր գալը հազիւ երկու շաբաթ կ'ընէ, մեզ յափշտակեցին մօրս գրկէն. քեզի պէս անուշ աղբաւրիկներ ունէինք, զանոնք ալ տարին. չենք գիտեր ո՛ւր... Իմ անունս Հրանուշ է, իսկ պզտիկ քրոջս Սիրանուշ:

Կը խօսէր շատ տաք և մաքուր հայերէնով՝ որ հազուադէպ էր այն օրերուն:

— Շատ լա՛ւ, քուրիկնե՛ր, իմ անօնս ալ երուանդ է, բայց էս չկտացայ, դոք ամէն օր էսպէ՛ս կօտէք:

— Այս մարդը միշտ թանապուր կուտէ, չափազանց աչքը ծակ, կը խօսի պզտիկ աղջիկը որ դեռ առաջին անգամ ըլլալով բերանը կը բանար. հիմայ, երբ զինքը յիշել կուզեմ, Ռաֆայէլի նկարներէն, «Ս. Կոյս»ին գրկին մէջ երկու փոքրեր կան, անոնց կըրտսերին դէմքն է ճի՛շդ:

— Քուրիկնե՛ր, անանկ է նի, էս հոս չեմ կենար, կը փախչեմ:

— Ամա՛ն երուանդ, մի՛ ըներ այդ քու մամուղ սիրո՛ւն, կը պաղատէր Հրանուշ սրտագին, այս մարդը շա՛տ անգութ է, մի՛ ըներ, հոգո՛ւղ մատաղ...

— Չէմ կարող համպերէլ, քուրիկնե՛ր.

— Ոտքիդ զուրպա՛ն, երուանդ ճա՛ն, քեզ մարդ է, կ'ըսպանէ քեզ, մի՛ ըներ այդպէս, մեզ ալ մեղքըցի՛ր քչիկ մը...

Այն ատեն կը տեսնեմ Հրանուշի աչքերը արցունքո՛ւներով լի, և կ'ապահովեմ զիրենք կենալուսկրայ:

Սեպտեմբերի առաջին օրերն են և օդը այն ատեններ բաւական պաղ կ'ընէ, մանաւանդ գիշերները: Անոնք ամէնքն ալ կ'իյնան իրենց սովորական անկողինները քնանալու համար: Ինծի ալ ցփսի մը, անկողինի և ծածկոցի փոխարէն: Ծիչդ է որ առաջին ժամերուն բան չեմ զգար, բայց երբ աղջամուղջը իր կէսին անցած՝, ցուրտէն կ'արթննամ ու կը տեսնեմ վրաս բաց, ոտքերս սառեր են և ամբողջ մարմնով կըլոր դունտի պէս կծկուեր, մնացեր եմ: Գետինը խոնաւ և սառ: Մարմինս երթալով աւելի կը դողդղայ: Այն ատեն ձեռքս աղային ուսին զարնելով, որ կը խորթկար, հաստ ծածկոցներու տակ:

— Պապա՛, պապա՛, քչիկ մը բան տո՛ւր ինձ. ցուրտէն կը մեռնի՛մ կոր...

— Ծօ՛, կեալով՛ւր, քու պապայիդ տո՛ւնն է այս... գնա՛, կուզես մեռիւր, կուզես ապրիւր, մուս՛աւ չուն... վաղը աղուոր զօփայ մը ունիս քաչիւրք, զիս այսպէս անհանգիստ ընելուդ համար:

Այս ձայներէն կ'արթննան հայուհիները և զիս կը կանչեն իրենց քով: Կէս գիշերէն մինչեւ լուսաբաց, երեք հոգուով երկու պլանկեթի տակ, զրուցեցինք, մեր անցեալները անգամ մ'ալ վերյիշելով: Այն գիշերը խօսեցաւ Հրանուշ, արցունքով:

— Մեր կարաւանը որ կը բաղկանար սգաւոր կիսներէ և ինձ նման աղջիկներէ, երբ Պողազլըի ճամբայէն պիտի անցնէր, տեսանք, ճիչդ ճանապարհին մէջ տեղ, երկու մերկ կոյսերու մարմիններ, պառկած՝ իրենց ոտքերն ու ձեռքերը, կաշկանդուած հաստ պառաններով. կը չարչարուէին սոսկալի ցաւերէն և ամօթէն: Անոնց ճիչդ քով դրուած են եօթը ֆեսեր և գազանները կը պոռան մեզ ցուցնելով զանոնք. «հէ՛յ, մուստար կեալուրենք, մինչև այս ֆեսերը կարմիր ռսկիով չի լինան, ասոնք այսպէս մերկ, պիտի չար»

չարենք...: Սի՛րտ կը դիմանայ. մե՛նք, մի՛նչև հոն հասած, հազար տեղերէ կողոպտուած և մարմինն իս-ծածկելու շաղկ մը հաղիւ մնացած, տունք ինչ որ կը մնար մեր քով ոսկեղէն, ապարանջաններ, օղեր և դա-նազան մատանիներ, մի՛նչև եօթը Ֆեւերուոն կատարը լեցուիլը: Եւ ասոնց փոխարէն, աւելի՛ չքնաղ եւ աւելի՛ թանկագին երկու կեանքեր արեւին եկան:

Առաւօտեան առաջին և բարի ճառագայթները ե-կեր են պատուհանէն ներս, երբ իմ մտածումս փա-խուստի հեռանկարներով զբաղուած է արդէն: Առանց նայելու իմ պզտիկ տարիքիս և հասակիս, կ'ըսկսիմ զաղտագողի, կամաց, կամաց, տունին սահմաններէն հեռանալ. ճահա քիչ մ'ալ, հա՛ հասար, պրափօ՛ Երու-անդ» սիրտ կուտայի ես ինծի, երբ դրան առջեւ կը ցցուի աղայիս սպառնական դէմքը որ ինձ կը յառա-ջանայ.

— Ծօ՛, խայտառա՛կ, հոս եկո՛ւր նայիմ, ո՛ւր կերթաս.

— Ես պիտի փախչի՛մ այստեղէն, պապա՛...

— Հոս եկուր ծօ՛, լակո՛տ, հիմայ կտո՛ր կտո՛ր կընեմ քեզ...

— Ո՛չ, ո՛չ, չե՛մ գար, կը պատասխանեմ, աղաւտ-ուելուս վրայ շա՛տ վստահ. ես՛ պիտի փախչիմ... հոս լաւ չէ՛... չեմ կշտանա՛ր...: Ամբողջ ուժովս կը վազեմ դէպի ձամբան, որ հաւնոցի կողմն է: Առաւօտ-եան այդ պահուն գիւղը զրեթէ ամայի կ'ըլլայ. ծեր քանի մը մարդեր՝ պատերուն կոթնած կը ծխեն կամ քանի մը պառաններ, իրիկ կը դարձնեն, դռներուն առջև կամ տանիքներուն վրայ: Աքլորներ կը կանչէին շարունակ:

— Օսմա՛ն, Օսմա՛ն... իմ անուշ զաւա՛կս, մի՛ փախչիր, ասկէ վերջ քեզի լաւ պիտի նայիմ, քե՛ք դուն եկուր, մի՛ փախչիր, աւա՛ն զաւա՛կս... և ճի-

պոտ մը ձեռքին կը վաղէր ետեւէս, շարունակ պոռա-լով, Օսմա՛ն, Օսմա՛ն...: Ու կը տեսնեմ որ հատած են գիւղին տուները, և մենք դաշտերու մէջ ինկած, առանձի՛ն, մեր վազքին մէջ անվատ: Երբէ՛ք չէի ակնկալեր, այսքան տոկունութիւն, անոր կքած տա-րիքէն: Բայց երթալով շունչս կը հատնի եւ դէմս կը ցցուի մեծ զառիվեր մը, ուրկէ ստիպուած եմ բարձը-լանալ:

— Օղլո՛ւմ, գուզո՛ւմ, ալ կեցի՛ր, քեզի չի պիտի ծեծեմ, լա՛ւ պիտի նայիմ, քե՛ք կեցիր դուն, ճանիկդ ուտեմ, Օսմա՛ն...

Ալ բոլորովին յուսահատ և պարտասած, կը կենամ ճիշդ վերելքին տակ, հաղիւ շունչս առնելու չափ յոգ-նած: Վա՛յ քեզ, ծերունի՛, ո՛ւրկէ այսքան համբե-րութիւն: Բնական է, կը հասնի ու բռնելով ձեռքէս, շաքարի պէս անուշ բառերով կը տանի տուն: Երբ դը-րան սեմին եմ, կնկան առջև աօրւծ կտրած:

— Ծօ՛, կեա՛վուրի ոսկո՛ր, ո՛ւր կը փախչէիր, հէ՞... և այնպէս ուժգին՝ քանի մը ապտակներ կ'իջ-նեն դէմքիս, որ քիթս, բերանս իրարմէ կը զատուին կարծես, արլւնլուայ գետին կիյնամ, մարած վիճակի մէջ:

.....

Դուք գիտէ՛ք անշուշտ, թէ երբ ես արթնցայ ո՛վ զիս վեր վերցուց և դէմքիս արեւնները լուալով, կա-պեց կողպտութեան բացած վերքերը և իբրեւ գթու-թեան երկու քոյրեր, անոնք զիս մխիթարեցին և ինծի հետ լացին իմ վիշտերս: Ուրեմն, հեռաւոր այս հողին վրայ կայ եղբւր, խիղճ ըսուած հրեշտակը, որ հեռու քու հայրենական օձախէզ, տակաւին քեզ չի լքեր եւ տառապանքներուդ կարեկից կուտայ, Հրանուշի և Սի-րանուշի պէս, երկու ճերմակ ծաղիկներ...:

«Ես ընկել եմ, անծայր դաշտում միայնակ,
երազնե՛րս, երազնե՛րս որ անցան...»

Ո՛րքան հարազատ են այս տողերը, յիշեցնելու ինձ՝ իմ հովիւի կեանքս, որ անցաւ այն օրերուն, «անծայր դաշտերուն» մէջ, գրեթէ միայնակ, ոչխարներուն հետ գլուխ գլխի։ Այս պատկերին աւելի սըրտանց իը կապուիմ, երբ ամբողջ ամիս մը կ'անցնի անցեալի այն դժնդակ պահերուն վրայ։ Կամաց, կամաց, կ'ըսկսիմ ընտենալ այս ապրելակերպին։ Իրար ետեւէ, այնքա՛ն արագ և անգիտակցաբար ամիսները կը յաջորդեն և օդերը աւելի եւս կը ցրտանան։ Օրուան միջոցներուն, երբեմն կը նստէի, ամայի այս լեռներուն մէջ և իմ պզտիկ յիշողութեամբս, կ'ըսկըսէի, անցեալը, ես ինձի բացատրել։ Ո՛ւր են հայրս, մայրս։ Գոյրեր ունէի ես, հապա եղբայրս, Յակոբը՞։ Ո՛ւր են մեր գեղի տղաքը, Եսթեր, Բաջիենց «Բէջէլ» վահրիկը, որուն հետ ա՛յնքան կը կռուէինք։ Հապա մեր գեղին Տէրտէրը՞, որ ամէն օր կը հանդիպէր մեր տունը և զիս տեսնելուն, բռնելով՝ զիս։

— Ա՛յ, չար սատանա՛յ, նորէն տունը տակն ու վրայ ըրեր ես, ապա ականջներս քաշելով, պիտի պատժե՛մ քեզ... հասկցա՞ր... քեզի՛ գազա՛ն... յետոյ մօրս դառնալով, Սուրբի՛կ, շատ չարութիւն կընէ՞ այս գազանը, պիտի պատժե՛մ զինք... այն անեմ ես կ'աշխատէի իր ճերմակ մօրուքը բռնել, որը հազիւ կ'ազատէր ձեռքէս, զիս գրկէն վար դնելով, վա՛յ քեզ։ սատանի պո՛չ...։

Ծո՛ւխ և մոխի՛ր։ Անուշ օրե՛ր։

Ոչխարները կամաց, կամաց, կը հեռանային երբ ես այս տեսիլներէն կ'ըսթափէի և կ'իյնայի անոնց ետեւ։

Այն օրերուն՝ վրայ կը հասնի սաստկաշունչ ձմեռը։ Դաշտերը, երգիքներն ու ճամբաները կը ծածկուին, ձիւնէ ճերմակ թուղթի մը ներքեւ տխրագի՛ն։ Ամբողջ ժամանակս կ'անցնէի կովերուն ոչխարներուն մէջ զանոնք կերակրելով գոմին մէջ քանի որ արօտատեղիները մեռած են։

Սովորական երեկոյ մը դարձեալ, մէկէն կը լսեմ ու կը տեսնեմ գոմին դրան վախկոտ բացուիլը։ Փութքը ներս կ'իյնայ իր լայնկեկ թեւերով և սպառնական։ Ահա երկու ստուերներ լոյսին մէջ կը գծուին վայրկեան մը և ապա դրան կղպումը իր եղբրական երգին հետ։ Ովքե՞ր են անոնք և ո՛ւր կ'երթան այս սառոյցէ գիշերով՝ ուր մարդ գոց պատուհանի մը առջեւ կենալէն իսկ սարսափ կզգայ։ Այս հարցումներուն պատասխանը կուգար յարդանոցէն մռնչող հովերուն սաստիկ ձայնով, վո՛ւ... վո՛ւ...։

Սիրտս չի կենար իր կաղապարին մէջ։ Բլեբիսս վրաս կը քաշեմ և կը բանամ այն գուռը ուրկէ քիչ առաջ մեկներ էին անծանօթ և տարօրինակ շուքերը։ Հովին սաստկութենէն, քիչ էր մնացած գետին պիտի իյնայի, եթէ պատին չկռթնէի։ Ո՛վ կրնար այս ժամուն դուրս ելլել. հազիւ երկու լոյսի, շատ հիւանդ լոյսի, պլպլացում կար մութ գեղին մէջ։ Ո՛ւր էին միւս ճրագները։ Կը նշմարեմ երկու անծանօթները որոնք ձիւներու վրայէն, հապճեպ քայլերով, գրեթէ իրար փակած, կ'արշաւէն դիմացի բլուրը։ Այո՛, հիմայ ճանջայ զանոնք իրենց քալուածքէն, բայց ո՛ւր կ'երթային։ Ահա կը կորսուին անոնք, իրենց գորշի զարնող հագուստներուն մէջ և կը լուծուին միջոցին մէջ, անլուսի՛ն և սգաւո՛ր... Կը հետեւիմ իմ կարգիս ա-

նոնց հետքերուն որ գէպի լեռ կը տանի և այն բլու-
րը, որ գեղին վրայ, իշխանի մը պէս կը հսկէ գետը:
Ճիշդ այս տեղէն է՝ որ ես իմ ոչխարներս մարագ կ'ի-
ջեցնէի արեւ օրերուն: Ճերմակ բարձունքին վրայ կը
կենան անոնք... կը ծռին միասին՝ գետին, նստելու
դիրքին մէջ: Օ՛ր, կը յիշե՛մ, հոն կը տեսնէի ամառ օ-
րերուն, մեծկակ ձերմակ քար մը, հաւանաբար գերեզ-
մա՛ն մը հիմայ... աւելի կը յառաջանամ, միշտ պա-
հուած:

— Հոս էր. քոյրի՛կ ջան, անոր գերեզմանը, չէ՞...

— Այո՛, անուշ քոյրի՛կս... իմ պզտիկ քոյրի՛կս
... Ճիշդ հոս թաղեցին զայն... ահա քարը... քիչ
մ'ալ փորէ՛, անո՛ւշս...

— Արմէ՛ն, Արմէ՛ն... կը պողային միասին, բայց
վախկոտ և ի՛նչ եղերական կանչ, ո՛վ Տէ՛ր, այս ան-
ծայր ձիւներուն մէջ:

— Աղօթե՛ք, քոյրի՛կ, ... բայց ի՞նչու կուլաս,
Սիրանո՛ւշ, բարի հրեշտա՛կ...

— Հապա գուն ի՞նչու կուլաս... ինչո՞ւ ինչ... ո՛ւ...
Երկուքը մէկ, այդ հողին վրայ պառկելով կուլային,
իրենց վշտին մէջ անմխիթար և կանչելով միշտ «Ար-
մէ՛ն, Արմէ՛ն»:

— Ե՛լ, քոյրերդ ենք, նայե՛ մեզի... խաչը բե-
րինք, կուրծքէդ կախելու... անուշի՛կ աղբար, ե՛լ,
նայե՛ մեզ...

Յաջորդ օրը, երբ այս մասին Հրանուշէն բացատը-
րութիւն կը պահանջեմ, քիչ մը կը զարմանայ գիտակ-
ցութեանս և ապա՝ կը պատմէ իր պզտիկ քրոջը երա-
զը ուր իրենց գեղի քահանան երեւալով, կը պատուիրէ
իր վզէն կախուած Գրիստոսի ոսկեզարդ խաչը զետե-
ղել, իրենց մեռած եղբօր գերեզմանին մէջ:

Այն ատեն, ինքնիրենս կը հարցնէի, հոս չէ՞ր,
ճիշդ այստեղ, գարուն օրերուն երբ ոչխարներս կ'անց-
նէի, ճիշդ այս քարին շուրջ, ուր այնքան բազմաթիւ
լեւակներ կային, կարծես բարի ձեռքի մը կողմէ խը-
նամուած: Կը փրցնէի ամէն անգամ հատ մը և թեր-
թիկները հովին կուտայի, այդ արիւնոտ թերթիկները:
Լեւակներ, լեւակներ... կարմիր լեւակներ...

7

Օրին մէկը, բարի հանրմ մը, իր սրտին հայելին,
տաք շրթներով, այտերու վրայ փշրեց...

Կը հասնի ցանկալի գարունը մեր երկիրներուն:
Ձիւները հալած և առաջին ծաղիկները իրենց բաժակ-
ները արեւին բացած, կը ժպտին նոր հարսերու պէս:
Ծիծառներն ու արագիւլները դարձեւ են իրենց բոյնե-
րը: Գարուն է ամէն ինչ, գարուն գեղեցիկ:

Ուրեմն, հասեր է ժամանակը, իմ նախկին կեան-
քիս թելը ձեռք առնել և ոչխարներով բարձրանալ լեռ-
ները, իմ անմոռանալի ժամե՛րս...

Դիպուած մը սակայն կը փոխէ կեանքիս գետը:
Օր մը նորէն, գիւղէն շա՛տ հեռու, լեռներուն, բա՛րձր
լեռներուն մէջ էի: Ժայռերուն, մութ քայրարներուն
մէջէն վեց — եօթի չափ պաշարպոզուհներ կուգան և իմ
ոչխարներէս տասի չափ առնելով, կ'անհետին դարձեալ
իրենց լեռնային ապաստարանները: Ասոնք, այն ա-
տենուան թուրք անիշխանականներ էին որոնք զին-
ւորութենէ փախչելով, քարայրներու մէջ կ'ապրէին
կողոպուտով:

— Ուրեմն Երուսա՛նդ, պէ՛տք է փախչիս, քանի
որ յանցանքի մէջ չես կրնար ներկայանալ տուն, պէ՛տք
է փախչիս, կ'ըսէի ինքնիրենս: Կը ձգեմ մնացեալ ե-
րեսունի մօտ ոչխարներն ալ իրենց բախտին և կը բռն-
նեմ անծանօթ ճամբայ մը, որ մեր գեղին չէ բնա՛ւ:
Արեւածագէն առաջ կը հասնիմ գիւղակ մը, աւելի
դաշտային դիրքով:

Հոս շուտով ծառայութեան կը մտնեմ — այգիի պահակ — տան մը որուն միակ այրը աճապարանքով զինուորութեան կ'երթայ: Կ'անցնին քանի մը օրեր այգիի մէջ, միշտ գոհ ես ինձմէ և հանրմէս որ բարի է աղանիւթի պէս: Սակայն առաւօտ մը, սարսափով կը տեսնեմ նախկին աղաս, Մուստաֆան՝ որ այգիի մէկ ծայրէն ինձ կը յառաջանայ հանրմիս ընկերակցութեամբ: Սիրտս դող կ'ելլէ. յիշեցի ոչխարները... անտէր լեռներուն մէջ... չեթենե՛ր...: Այո՛, ան է, ան գութ ծերունին, նոյն քալուածքը, նոյն ոճրապատ զէմքը որ կը կանգնի զէմս բայց մեղմ և ձեռքին մէջ մէջ բռնած, որթատունկի հաստ կոճղ մը՝ ցցուածքներով:

— Հայտե՛ նայիմ, Օսմա՛ն, ինձի հետ նորէն գեղ պիտի երթանք:

— Եթէ զիս մեռցնելու ալ ըլլաս, չե՛մ երթար հոն, կը պատասխանեմ հաստատ և անվախ կերպով, վստահ թէ, հանրմը զիս պիտի պաշտպանէ, մինչդեռ, ես տեղեակ չէի բնաւ թէ, անոնք իրարու ազգական կ'իյնան:

— Օղլա՛մ Օսմա՛ն, մի՛ ըներ, քալէ՛ ինձի հետ, սայլը հոն կ'ըսպասէ մեզ, Հրանուշն ու միւս պզտիկը միշտ քեզ կը հարցնեն, ես քեզի նորէն պիտի նայի՛մ առաջուրէն աւելի լաւ, քու տեղդ ուրիշ հովիւ մը գըտած եմ, դուն մեր պաղիճ մէջ այսպէս պահակ պիտի կենաս, հայտե՛ նայիմ, ասլան զաւակս...

— Ձէ՛, անկարելի՛ է, կը սատկի՛մ, նորէն չեմ դարձեր գեղը:

Հանրմը միշտ լուռ մտիկ կ'ընէ:

— Վա՛յ, քու պապուդ ոսկորները ես...: Մուճար քեզի՛... և ձեռքի որթատունկի, հաստ և սեւ կոթով, երկու անգամ ճիշդ զէմքիս իջեցնելով:

— Ա՛ռ, ա՛ռ... քեզի՛ կիտի խայիճ կեպովո՛ւր:

Անկասկած թէ արիւններու մէջ գետին կ'իյնաս մարած: Ձեմ գիտեր ո՛րքան ատեն կը մնամ այս վիճակիս մէջ, երբ կ'արթնամ, քիթս, ճիշդ հոս կզակնեմ, այս սպիւնները կը տէսնէ՞ք, ամբողջ արիւնի մէջ: Գլխուս վերեւ դեռ կեցեր է հանրմը, առաջուան պէս անխօս և կարեկցոտ աչքերով լի, ապրելուս վրայ վըհատ...

— Տղա՛ս, քեզի չեմ ստիպեր որ այդ մարդուն տունը երթաս, քանի որ չես սիրեր, սակայն ես ալ չեմ կրնար պահել քեզ, անոնք մեզի ազգական են և կը վշտանան, միայն, սա ճամբան բռնէ և գնա՛, գնա՛ չիտակ, հոն, ուրիշ գիւղ մը կայ, անոր ընտանիքները շատ բարի են և քեզ կը խնամեն...

Գիտովի նման ճամբայ կ'ելլեմ և հազիւ այգիի կորսնցուցած, ցաւերուս տոկալու անկարող, ճամբու եզերքին, խոտերուն վրայ կ'իյնամ նորէն: Այս անգամ ալ նախախնամութիւնը երկարեց իր ձեռքը, իմ լըքուած և տխուր վիճակս դարմանելու:

Ի՛նչ անուշ բան է, տառապանքի մէջ քնանա՛լ, քնանա՛լ շարունակ, տեսնել հայրենի տո՛ւնդ, մայրդ, որ քեզ կը գրկէ կարօտագին և հին ծանօթ բոլո՛ր, բոլո՛ր զէմքերը...:

Երբ աչքերս կը բանամ, Հրանուշի և Սիրանուշի հրեշտակային զէմքերը վրաս հակած, տխրագին, կուլային կարծես: Նորէն լուացեր, մաքրեր և կապեր էին վէրքերս: Ուրկէ ո՛ւր, երազի պէս, նորէն հոս եմ ինչ կեր: Ծամբուն վրայ աղախ մարդիկը ճանչնալով զիս, սայլին մէջ դրեր, առանց իմ գիտակցութեանս, բերեր էին այս ատելի և վաղնջական տունը:

ՍՈՒՐԲ ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ

Գ Ր Ա Դ Ա Ր Ա Ն

ST. NERSES SHNORHALI

LIBRARY

ARMENIAN PRELACY

Մեծ լուծիւնը զիս կը կանչէ...

Այնուհետեւ, իմ գործս եղաւ, այգիի մէջ պահակ մնալ, ամբողջ ամառուան ընթացքին: Կեանքը նորէն կը զարնէ իր թեւերը և ամենօրեայ աստղերը նորէն կը ծագին ու կը մարին:

Հրանուշի հասակն ու գեղեցկութիւնը երթալով, ծաղիկի մը պէս կը բացուէր: Մազերը ոսկեգոյն փայլ մը միշտ կը պահէին իրենց վրայ, իյնալով ուսերուն երբ ան առաւօտները կը սանտրուէր: Մանաւանդ իր նայուածքին մէջ կարելի է փնտռել անոր ամբողջ վայելչութիւնը: Ամէն օր, անոր մէկ անյայտ, գեղեցիկ և պահուած սիրունութիւնը երեւան կուգար: Իր նայուածքին բոլոր խորութեամբ, կը նայէր ինձ յաճախ, իմ վէրքերուս ցաւը թեթեւցնելու զիտումով:

Օր մը, մեր գրացի, Տավուտ պէյը, ներս եկած, ծերուկ աղախ հետ սակարկութիւն մը կը վերջացնէին: Կարծեմ թէ՛ եօթանասուն դեղինի կը զարնեն հանգոյցը: Խեղճ Հրանուշ, ոչի՛նչ, ոչի՛նչ գիտեր տակաւին: Կը ձանչնայի այս անբարոյական պէյը որ իր կանանոցին մէջ մօտ տասնընիւթի չափ Հայ աղջիկներ կը պահէր և հիմայ, կուղէր ուրիշի մը ևս տիրանալ: Այն ատենները չէի հասկնար թէ ի՞նչու կը փափաքէր Հրանուշի:

Ամէն բան կը պատմեմ աղջկան և կը համոզեմ որ ընդունի, քանի որ մեր չար աղային ձեռքէն ազատելու միակ միջոցը այն է: Երբ կը լսէ իմ խօսքերս,

գոյնը դեփ-դեղին, մարելու կամ իյնալու վախով, կուլայ.

— Ձե՛մ ուղեր, չե՛մ երթա՛ր, անկարելի՛ է...

Տարօրինակ բան, կը մտածէի ես ինձի, աշխարհիս է՛ն գէշ մարդն ալ նորէն մեր աղայէն նախընտրելի չէ՞ր.

— Պիտի փախչի՛մ, Երուանդ, պիտի փախչի՛մ...

Համոզելու բոլոր ճիգերս ապարդիւն: Իրիկուան ձաշին Հրանուշի բացակայութիւնը Մուստաֆային ջիւղերը կը լարէ: Մեր բոլոր փնտռողները իզուր... չկա՛յ ու չկա՛յ: Գիշերը ուշ է արդէն:

Այն ատեն, ճիշդ տան առջեւ թեւէս բռնելով «ծերուկ աղուէսը» խաճաքը մե՛րկ, ձեռքին մէջ, դողացող շրթներով և ակռաները իրար ծեծելէն.

— Մօ՛, իշու դաւա՛կ, ասիկա քու գործդ է, դուն գիտե՛ս տեղը, կամ կ'ըսես հիմայ վայրկեանապէս, կամ քեզ հիմայ կ'սպաննե՛մ... և դանակը կը դնէ կոկորդիս: Մունկի եմ եկած և լո՛ւռ, զոհուելու:

— Ձե՛, աղա՛, հողուդ ես ղուրպա՛ն, վալլա՛ն կըսեմ, չեմ գիտե՛ր... չեմ գիտե՛ր, աղա՛... կ'ուլայի: Կ'երթաս կոր հա՛... մէ՛կ... երկո՛ւ... չո՛ւտ, պիտի ըսե՞ս...

Դանակը կոկորդիս վրայ պրկուած, մէկ շարժումի, մէկ հրամանի միայն կ'ըսպասէր. կեանքս մաղէ մը կախուած, «երեք» մը միայն... լմնցա՛ւ...

Ամառ գիշեր, զով օգեր. միջոցին մէջ ջղջիկներ կը շրջէին և քանի մը շունի ձայներ կը հասնէին միւս թաղերէն:

Մէկէն, երրորդ ստուեր մը՝ մեր մէջտեղ կը նետուի կայծակի պէս և անոր ձեռքին դանակը բռնելով.

— Ինձի զա՛րկ, ինձի զա՛րկ, պապա՛, ան յանցանք չունի՛...

Սիրանուշն է, անձնագոհութեան մեծ հրեշտա-

կը, որ ոճիրին դանակը կը կասեցնէ իր արցունքին և արիւնին գնովը: Բարի աղջիկ, մատաղ աղջիկ, հազա՛ր երանի՛ այն մօր, որուն ստինքներուն կաթին մէջ, զոր դուք խմեցիք, ինկած է կաթիլ մը արցունք, խաչեցեալին աչքերէն, երբ ան, իր փայտին ներքե կը բարձրանար լեռ, համայն աշխարհի փրկութեան զոհ ուեցու:

Ձափազանց զգածուած այս ժեստէն, ծերունին իր սրտին պիտի մխէր գուցէ այդ դանակը, եթէ չառնէին իրմէն դժուարաւ:

Խոստում տուի ելեք օրէն գտնել և բերել մեր Հրանուշը:

Կ'անցնին օրերը իրար ետեւէ:

Երրորդ օրուայ իրիկուան ժամին, ձեռնունայն և տխուր քայլերով, ո՛ւր երթալս շուար, ոճիրի գեղին կը մօտենամ: Ուրեմն պիտի մեռնէի այս երեկոյ այս անծանօթ վայրին մէջ, առանց վրաս լացող մը ունենալու: Ի՛նչ տխուր բան է, փակել աչքերը, հեռու սիրելիներէդ և անհարազատ հողի վրայ: Պիտի մեռնէի՝... պիտի մեռնի՛մ ուրեմն, իմ յետին թշուառութեանս մէջ բոլորովին առանձի՛ն...: Երեք օրեր շարունակ, թափառեր եմ անօթի և ծարաւ, գիւղէ գիւղ, և հիմայ, իմ որոնումիս մէջ խաբուած, գերեզմանիս կը դառնամ: Եւ յոգնաբեկ և մոլոր քայլերս զիս կ'առաջնորդեն այն այգին, ուր ցերեկները պահակ կ'ըսպասէի: Կը նստիմ ան խրճիթին մէջ տխրագին, զոր ես չիներէի ինձի, արեւին դէմ հովանոց:

— Պիտի մեռնի՛մ, պիտի մեռնի՛մ, կը կրկնէի ես ինձի, քանի որ մորթուելու պայմանաւ երեք օրեր տրուեր էին ինձ: Ի՛նչ է մահը, ես գեռ չէի գիտեր...:

Ելած է լուսինը իր կլոր անիւով և երկինքին, այս Օգոստոսի զով երկինքին սիրտը վառած: Ուշ գիշերուան մէջ դեռ արթուն, հեռաւոր կանչերը մօտիկ կ'ընէի:

Գիւղին լոյսերը կը պլպլային շա՛տ, շա՛տ հեռուն: Ծպուռները կը ձգեն իրենց միօրինակ երգը և անհատնո՛ւմ: Բարեւներ և վերջի՛ն բարեւներ հեռաւոր բըլուրներուն բոլոր ծանօթ, եղբայրօրէն սրտագին: Կարծես, մարած ձայներ, գիւղէն զիս կը կանչեն անուսնովս:

— Երուանդ, Երուանդ:

Բայց ես կը սոսկա՛մ այս միայնութեան սարսափէն, կը սոսկա՛մ մանաւանդ լուրթեան մե՛ծ աղմուս կէն:

Յանկարծ, բաւական հեռուէն, խշրտուք մը զիս վախով տեղս կը գամէ: Գաղա՞ն մըն է թէ օձ մը ահարկու, որ եկեր է ցաւատանջ հոգիիս ջուրերը ալեկոծել: Ուշադի՛ր, դէպի աղմուկին կողմը կը նայիմ զարհուրանքով: Ղարձեալ, աւելի մեծ խշրտուք մը, բան մը կ'իյնայ գետին... ուշադի՛ր... ո՛ւր փախչիմ, ով Տէ՛ր, ահա՛ ձերմակ ստուեր մը, պահպանէ՛ զիս, Գաբրիէլ հրեշտա՛կ, ծունկի եկած է սպիտակ ուրուա կանը այգիին մէջ և երկու ձեռքերը իրար միացուցած, կ'աղօթէ՛... Չքնա՛ղ իրիկո՛ւն, սուրբ գիշե՛ր, հրա՛շքի ժա՛մ... անս կը լսեմ անոր ձայնը...:

— Տէ՛ր իմ Յիսուս, փրկի՛չ աշխարհի, ազատէ՛ զիս անոնց ձեռքերէն, կը պաղատի՛մ քեզ սրտանց, Սիրանուշն ու Երուանդն ալ երջանիկ ըրէ՛...:

Աւելի չի կրցայ համբերել երբ իմ և Սիրանուշի անունները կը հնչուին, ուրախութենէս և սաստիկ յուզումէս, ցատկեցի դէպի աղօթող հրեշտակը և գիշերուան հանգիստը պատռելով՝

— Հրանուշ, Հրանուշ...

Ձայնիս անակնկալէն գետին կիյնայ՝ մարմարի պէս այդ ձերմակ սիւնը, որ մարդկութեան ազնուութիւնը կ'անգնեցուց հոս:

Նորէն ամէն բան կը խորասուզուի իր մէջ և մե՛ծ հանդարտութեան լոկի երգն է միջոցը լեցուցեր:

Հոգիս աւերակ է, կարօտագի՞ն կանչերէ...

— Երուանդ, քեզի պարտականութիւն կը ձգեմ, պարտականութիւն մը զոր խղճիդ բոլոր ձայներուն զիմադրելով, կ'ուզեմ որ գլուխ հանես: Հիմայ աւելի խելահաս ես, քան նոր եկած ատենդ և կրնաս տրա՞մաբանել, ճիշդն ու սխալը զատել. կը հաւատա՞մ քեզ, բոլոր սրտով:

Հրանուշի վերջին խօսքերն են ասոնք, որոնք իր լեզուէն մէկիկ մէկիկ կը թափուին այն առանձնասենեակին մէջ, մասնաւոր արտօնութեամբ կը խօսէր ինձ և Սիրանուշի, մեկնումէն վեց ժամ առաջ: Այս խօսքերը երբ կ'արտասանէր, հոգին լեցում և արցունքի խոշոր կաթիլներ վար կուգային շարունակ: Ես այս խօսքերէն բան չէի հասկնար տակաւին, բայց իր լացը, այդ անդադրում արցունքները սիրտս կը ճմլէին, ինքզինքս վտանգի մը առջեւ կը կարծէի և ես ալ պատրաստ էի իրեն պէս արտասուելու: Ապա ձեռքերս իր փափուկ մատներուն մէջ.

— Կը յիշե՞ս, Երուանդ, այն իրիկունը այգիի մէջ, երբ զիս աղօթքի պահուս անակնկալի բերելդ... վստահ եղի՞ր թէ, ես այն օրը, քու աղաչանքներուդ վրայ է որ ետ դարձայ, որովհետեւ քեզ և քոյրս կը չարչարեն եղեր, գիտէի գլխուս պայթելիքը...

Լոկի մնջիկ մտիկ կ'ընէի, առանց բառ մը կարենալ արտասանելու, միշտ գլուխս դետին հակած. ի՞նչ կըրնայի ընել, ի՞նչ բռնեցի կրնայի մխիթարել զայն.

— Մի՛ լար, իմ պզտիկ քոյրս, Սիրո՛ւժ... ես հոս եմ դեռ և քեզի հետ, մի՛ լար հրեշտա՛կս, և սեղմելով զայն իր կուրծքին լալագին, մի՛ լար, Սիրո՛ւժ, մի՛ լար, հոս ե՛մ դեռ... յետոյ քիչ մը ուժ առնելով.

— Երուանդ, ինձի պէս չեմ ուզեր որ դժբախտ ըլլայ Սիրուժն ալ, ի՛նչ ընես ըրէ, զայն հոս մի՛ ձգեր, փախէ՛ք այստեղէն կամ Սթամպուլ և կամ Իզմիր...: Տո՛ւր ձեռքդ վերջին անգամ, համբուրե՛մ զանոնք, մեկնելու ժամս կը մօտենա՛յ... պիտի երթա՞մ... հեռու տե՛ղ... ձեռքե՛րդ...

Համբուրելէ աւելի, արտասունքի տաք կաթիլնեւորով կ'ողողէ զանոնք և դժուարաւ զանոնք ետ քաշելէս վերջ, կուրծքին նորէն սեղմեց Սիրանուշը. կը համբուրէ երեսները, մազերը, ձեռքերը, աչքերը և հագուստները, միշտ կրկնելով գրեթէ.

— Սիրո՛ւժ, վերջին անգամ է այս... չպիտի տեսնեմ քեզ ասկէ վերջ, Սիրո՛ւժ, իմ հրեշտա՛կս, վաղը կամ այսօր կորսուա՞ծ եմ...

— Ո՛ւր կ'երթաս, քոյրի՛կ, ես ալ պիտի գա՛մ քեզի հետ, ես ա՛...լ... կը հեկեկար Սիրանուշ, նըռան պէս կարմիր.

— Հնազանդէ՛ մեծ եղբօրդ՝ Երուանդին, անոր խօսքէն դուրս մի՛ ելլեր...

Երեքս ալ կուլայինք և մեր լացը փրթած, մեր սրտին անկեղծ խորքերէն, կուգար այս աշխարհիս անիրաւութիւններն ու լրբութիւնները սրբել:

— Պիտի կորսուի՞մ, երջանիկ եղէ՞ք դո՛ւք, անուշ ընկերնե՛ր, մնա՛ք բարո՛ւ՜վ... մնա՛ք բարո՛ւ՜վ...:

*
* *

Կարծես տարիներ չեն անցած, դեռ երէկ էր, գեղին մեծ հրապարակը թափուած անոնք, ծափ կը զարնեն և կը պարեն և ի՛նչ սքանչելի խաղ և ի՛նչ խանդավառ հարսնիք: Գեղը, իր տան առաջին քարը դըրուելէն ի վեր, այնքան հարսնեւորներ և փառաշուք խրախճանք չէ տեսած, իրենց խոստովանութեամբ խսկ: Հոն են գեղին տղաքը, ուրախ, ցատկելու միշտ պատրաստ:

Մեր գեղը լեցուեր են, մօտակայ գեղին բոլոր մարդիկը, որոնք եկեր են հարսը տանելու իրենց ամենագօրին՝ Հասան Չափուլուն, որ սրտակիցն է Տափուլուն պիկին: Ձեռանուագներով Ձերքէզ աղջիկներ, իրենց բարակ մէջքերով և գրաւիչ տարազներով կը պարեն ա՛յնքան մեղանուշ, կարծես իրենց ոտքերը գետին չեն դպիր և ժամե՛ր շարունակ:

Մի՛ պարեք, մի՛ ցատկիք, աղջիկ Չեքեգի.

դուն վարդ ժողովի՛ր ես ծաղիկ նարգիզի.

Ահա ձիաւորներուն է հիմայ կարգը.

— Միջա՛ն բացէ՛ք, միջա՛ն բացէ՛ք, կը պոռան ամենուրէք և քիչ առաջուան պարատեղը վայրկեանի մը մէջ կը վերածուի ձիարանի և կտրիճներ սրարչաւ մէկ առ մէկ կ'անցնին ժողովուրդին առջեւէն, ամէն մէկը իր ճարպիկութիւնը ցուցադրող փորձով մը: Ահա կը մօտենայ խաղերուն ամենահետաքրքրականը, «Հարս

փախցնելուն խաղը: Հանդիսականներու մէջտեղ կանգնած է հարսը, բոլորովին ճերմակ և երեսները չղարշով մը փակ: Անհամբեր, կարծես իր վախճանին կ'ըստ պատէ և կարելի է տեսնել անոր տխուր դիմագիծը առանց բա՛ռի, առանց ժպիտի՛... .

— Հէ՛յ, հա՛ եկան, փախէ՛ք, միջա՛ն բացէ՛ք, հարսը պիտի տանի՛ն, փախցնե՛ն... . [միջա՛ն բացէ՛ք. հէ՛յ, ճամբա՛յ ճամբա՛յ... .: Կը գոռայ նորէն ամբողջ և ամէն ակնարկ, սեւեռուած է հարսին որ իր կարգին քանի մը քայլ առջեւ անցած, բայց միշտ լռիկ և տըխուր աչքերով: Ահա խումբ մը ձիաւորներ կրակի պէս կը սուրան յառաջ, դէպի հարսը և դայն ակընթարթի մը մէջ վեր առնելով, քառասմբակ կ'արշաւեն, գիւղէն դուրս՝ բաց դաշտերը ու անոնց ետեւէն տեղին հեծեալները, հրացան պարպելով, իբր հետապնդող:

— Ճերմակ ձիաւորը տարա՛ւ, ճերմակ ձիաւո՛րը, Հասան Չափուլ... .

Կը խօսէին մեր գեղացիք, երբ արդէն ժամ մը անցած էր հարսին մեկնումէն:

— Կեափուլի աղջիկ չէ՞ր ան, Հրանդա՛ւ... .: Բայց Հասան Չափուլ ուրկէ՞ կը ճանչնար դայն. յետոյ աղջիկը միւսլիմ եղած էր. կ'աւելցնէ գէր թուրք մը:

— Տափուլուն պիկ դայն՝ 100 դեղինի ծախեց, կը պատասխանէ ուրիշ մը:

— Փա՛ռք Ալլահին՝, վերջապէս մոլորած մը կեանքի բերի, նայե՛ր որ միւս պզտիկն ալ դրախտիդ մօտենայ, ո՛վ մեծ մարդարէ՛... .

Մուստաֆան է, չրջապատուած քանի մը ծերերէ և չափազանց գոհ:

Է

Գերեզմանիս շուրջ լեւակներ ցանցէ՛ք, որովհետեւ մանկութիւնս, անոնց մէջ անցուցի...

Հրանուշի մեկնման յաջորդ օրը աղուոր արեւ մը, առատօրէն, լեռներուն և գիւղերուն վրայ թափուած է իբրեւ ոսկի փոշի: Ամենօրեայ կարասիները, վայրերն ու ծանօթներուն վրայ տիրութիւն մը կայ կարծես. այսպէս է յաճախ. երբ մարդիկ ինքզինքնին լքուած և թախծոտ կզգան, իրենց շուրջ գտնուած բոլոր իւրերն ալ այդ բոլորին անպայման սգաւոր կը տեսնեն:

«Պիտի կորսուի՛մ, պիտի կորսուի՛մ» պարզ նախադասութիւն մ'է այս որ ինծի համար անիմաստ կուգար, քանի որ տակաւին ո՛չինչ զիտէի և ո՛չինչ կը հասկնայի բաժանումէն:

Նստեր եմ առանձին և իմ տհաս մտքովս կը չափեմ այն մեծ տարածութիւնը, որ կը մնայ իմ և ծընընդավայրիս միջեւ, երբ կարմիր երիվար մը, փոշիի ամպեր ետին ձգած, սուրալով դէպի մեզ կուգայ: Անմիջապէս ոտքի կ'ելլեմ զայն դիմաւորելու: Հասած է արդէն անիկա և քրտնաթոր վիճակ մը ունի: Աճապարանքով կ'իջնէ վար, երբ ես պարտասած ձիուն սանձէն բռնած՝ կառաջնորդեմ գոմ, կեր և ջուր տալու:

Սիրտս ինծի կ'ըսէ թէ, տարօրինակ լուր մը կայ, այս անծանօթ հեծեալին՝ շրթներուն կապտուած: Հետաքրքրութիւնս զիս կը տանի անոնց դրան: Բանալիի ծակէն կը տեսնեմ ու մտիկ կընեմ զիրենք: Գովէ քով և մոռլլ դէմքերով, մանաւանդ նորեկը ջղային և ան-

համբեր, թաշկինակով ճակատը սրբելէ վերջ, կ'աւելցընէ՝ ծերուկին մարմնող աչքերուն խորքին իյնալով:

— Վա՛յ քեզ, Գլա աղջի՛կ, միւսիւմ ըլլալը մե՞ղք էր քի...

— Ինչպէ՛ս, ինչպէ՞ս եղաւ այդ, խնդրե՛մ, պատմէ՛ ամբողջ. մե՛ղք, մե՛ղք եղաւ...

— Գիշերուան ուշ ատեն էր և մեր գեղի հարսնեւորները հազիւ հրաժեշտ տուած, նորեկ հարսը, օգնական կնկայ մը հետ սափորով, կ'երթայ իրենց «նամազ»ին առաջին խէրով ջուրը բերել հորէն, որ ձիւդ դրան առջեւն է.

— Է՛, յետո՞յ.

— Մենք դեռ դրան սեմին կեցած, կը դիտէինք անոր չքնաղ ու հպարտ քալուածքը, հազա՛ր երանի տալով զայն վայելողին. բաւական հեռու, երբ հորին գլուխը կը տեսնենք անոր ձերմակ ստուերը մոմի նըման անշա՛րժ ու լուռ, ապա երկու ձեռքեր, որոնք մութին մէջ կը շարժին քանի մը հեղ, աղօթողի ձեւին մէջ... յետոյ, քանի մը բառե՛ր և ահա ջուրին տըխրագին ձայնը, որ իր մէջ կուլ կուտար, այն գիշերուան գեղանի հարսը՝ ողջ գեղին.

— Հաւա՛ւմ եղա՛ւ, ջանը՛ս, հաւա՛ւմ եղաւ ասիկա. ծերուկին անզգայ սիրտն է խօսողը:

— Նալլա՛ք այն գեղեցկութեան, ճալլա՛ք այն բարտիի նման բարձր բօյին, հազա՛ր ճալլա՛ք.

Այլեւս բան չէի լսեր, քաշուեր էի հեռու, իմ սուվորական տեղս, ու կը մտածէի զիտնականի մը խորութեամբ կարծես: Դեռ երէկ, հոս էր անիկայ, կեցած իր հարսնեւորի անմեղ հազուստին մէջ ու կը խօսէր մեզ, իր առժամայ մեկնումին համար որ հիմայ կը հասկնամ թէ՛ անիկայ յաւիտենական բաժանումն է եղեր այս աշխարհիս գձուց և անցաւոր փառքերէն:

Ո՛րքան բարութիւն, Հրանո՛ւշ, դո՛ւն աղօթե՛ր ես

այդ անհաւատներուն առջեւ բազկատարած հրեշտակի մը հանդոյն, սրտիդ խորերէն արձակելով քու միակ ժառանգութիւնդ և սուրբ կտակդ:

— Աղատութիւն աքսորեալ ազգիս, մահամերձ քոյրերուս և եղբայրներուս առողջութիւն և իմ մեղքերուս դողութիւն, ո՛վ Աստուած:

Մինչ հեռաւոր ճամբայներէն, բեռցուած սայլերուն եղերական կանչերը կուգային ականջիս, ես տակաւին նստած իմ տեղս, արեւին մէջ, մօտաւոր հրեշտակի մը մահը կ'ողբայի:

Ը

Յրջանկութեան հրեշտակին մէկ թեւը կոտրած կ'ըլլայ...

Կ. Պոլիս:

Տարիներ անցան, այն եղերական թուականներուն վրայ և օր մը նորէն, մեր հայրենիքի կանաչ արեւը տեսանք, պանդուխտ այս երկինքներուն վրայ, աւելի ծեր և սգաւոր իր քաղաւածքով, դէպի Վոսփորի վերջալոյսին: Անապատներուն մէջ, օրհասականի իրենց վերջին շունչին հասած խլեակները, նորէն կեանք առին և եկան նոր երկրի մը լոյսերուն մէջ բանալ իրենց տառապածի աչքերը:

Բախտը մենք չինեցինք, չթողուցինք որ ան իր կոյր գաւազանով մեր ճակատագրին հետ խաղայ և գիշեր մը, մեր աղաին ձին հանելով դուրս, գաղտնի, Սիրանուշն ու ես հազար փորձանքներ կտրելով կը հասնինք այս մայրաքաղաքը, իյնալու հազարներու այն փունջին մէջ որ կը կապուի «որբանոցի» դերձանով:

Հիմայ, երբ վայրկեան մը կը վերյիշեմ այն դժընդակ ժամերը ուր անցաւ իմ անգիտակից մանկութիւնը ու մեծ զրկանքներով լի, հիմայ, երբ միտքս կ'իյնայ բոլոր ծանօթներուս մահերն ու կորուստները, կատարուած հրաշք մը կուգայ ինձ իմ վերապրումս և անգամ մա՛ր ողջունելու այս՝ առիթը, վաղնջական բուրբի սիրելիներով:

Արեւոտ օր մըն է այն, Թաքսիմի մեծ պարտէզին մէջ, դէմ առ դէմ նստեր ենք Սիրանուշի հետ՝ սեղա-

նի մը շուրջ և կը դիտենք բազմամարդ այս զբօսա-
վայրին մեռնող ժամերը:

Ամէն կողմ զարդարուած է, զանազան մեծ տէ-
րութեանց դրօշներով և անոնց կարգին քանի մը հատ
խոշոր հայկական եռագոյններ կը ծփան և անոնց հը-
մայիչ ծալքերուն ներքեւ հաւաքուեր են անթիւ հայ-
րենակիցներ, հարուստէն մինչեւ յետին աղքատը:

Անո՛նք, եկեր են այսօր հոս, Հայաստանի Անկա-
խառնեան առաջին մեծ տարեդարձը տօնելու. եկեր են
անոնք հոս, անցեալի ահաւոր դառնութիւնները մոռ-
նալ վայրկեան մը և միլիոն մը նահատակներուն ա-
րիւնով գնուած Ազատութեան խանդավառ երգերը բար-
ձրրացնել: Մանաւանդ եկեր են հոս, մեր ուրախութե-
ան արցունքները թափել Եռագոյնին ներքեւ որուն
մէջ ամփոփուած են մեր դարաւոր ցաւերն ու երազ-
ները:

Մինչդեռ, ժպտուն աչքերով մենք այս պատկեր-
ները կը դիտէինք, անդին խումբ մը երիտասարդներ
հայրենասիրական երգերով օղբ կը լեցնէին զանազան
ողեւորութեամբ:

Աւելի սրտերնուն զարնուածներ, կ'երթային Ե-
ռագոյնին ծայրերը բռնելով կը համբուրէին և կ'աղօ-
թէին: Ոմանք ալ կուլային ի տես այս պատկերներուն
քանի որ իրենց բեկորներուն անփոխարինելի կորուստ-
ներովը աւելի՛ կը սրբանար այս Ազատութիւնը և Հայ
Դրօշը: 2 տարիներ անցեր էին մեր փախուստէն ի վեր
և անցեալի այդ զազրելի պատկերները ընդմիջտ մոռ-
ցուած էին կարծես, մանաւանդ հիմայ, երբ մեր Հայ-
րենիքի սրբազան ազատութեան տօնին մասնակից
էինք:

Հայրենաբաղձութեան ի՛նչ ժամեր էին անոնք, երբ
հեռաւոր Հայաստանէն եկած ափ մը հող կամ զաւաթ
մը ջուրը, տասնեակ ոսկիներու փոխարէն կը յափշտա-

կուէր այն օրերուն, երնէ՛կ, հաղա՛ր չերնէկ հին ա-
րեւներուն:

— Երուանդ, ո՞րն է Հայոց դրօշակը, սա կար-
մի՛ր, կապոյտ նարնջագոյնը՞, ուր կ'երգեն տղաք.

— Քա՛... դեռ չե՞ս գիտեր Հայոց դրօշակը...
չե՞ս ամէնար, աղջի՛կ...

Հազիւ կ'աւարտեմ խօսքս երբ Սիրանուշի դէմ-
քին այլայլումը զիս կը վախցընէ մեծապէս, ան մար-
մընով ինձ կը փաթթուի մէկէն, գլուխը կուրծքիս
և թեւերուս մէջ պահուելով, կը կոչէ լալագին.

— Երուա՛նդ, Երուա՛նդ, պահէ՛ զիս, ճանի՛կդ
ուռեմ... ան է, կուգայ կոր, պահէ՛ զիս եղբա՛յր...

Սարսափած ետիս կը դառնամ: Ո՞վ կրնար ըլլալ,
այս հանդիսաւոր պահուն մեզ այս աստիճան տաքնա-
պող: Զարմա՛նք... ձերմակ դէմք մը կարմիր Ֆեւի
մը տակ: Ամբողջ անցեալ մը երեւակայութեանս կու-
գայ և կը կարմրիմ յանցաւոր տղու մը պէս: Կ'զգամ
թէ անծանօթ ձեռք մը ուսս կը ծեծէ.

— Օղլա՛ւմ, Օսմա՛ն, ճանչցա՛ր զիս... ա՛հ, ո՛ր-
քան կարօտցայ ձե՛զ...

Մուստաֆան է, մեր վաղեմի չար աղան. բայց
ուրկէ՛ ո՛ւր, այսքան մշուշապատ տարիներու մէջէն
եկած հոս և աւելի՛ սարսափելին ճիշդ մեր քով: Կար-
ծես աւելի երիտասարդ է հիմայ և ժպիտը մեծ.

Շփոթութիւնս փարատելով և խրախուսուելով
չորսդիս հնչող երգերէն և մէկ կողմանէ Սիրանուշը
կարգի բերելով, կը կոչեմ.

— Նայէ՛, Մուստաֆա՛, ասկէ վերջ իմ անունս
Օսման չէ՛, այլ՝ Երուա՛նդ, անցան այն օրերը, երբ
մենք քու տանդ շուներն էինք, հասկցա՞ր...

Քիչ մը անդին, Անգլիացի երկու ոստիկաններ կը
չրջեն.

— Ներեցէ՛ք ինձ, զաւակս Երուա՛նդ... ի՞նչու

կուլայ Սիրանուշը տակաւին, ինձ նայէ՛, անո՛ւշ աղ-
ջի՛կս, նայէ՛, ինչե՛ր բերեր եմ քեզ... և գրպանէն
հինգ կարմիր ափին մէջ երկարելով.

— Առէ՛ք ասոնք և ծախեցէ՛ք. ես ձեզի շատո՛նց
ներած եմ ձեր փախուստին համար.

Այն ատեն փոխ վրէժի ահաւոր զգացում մը
պոռթկաց մէջս և այդ կարմիրները որոնք տեսայ,
գուցէ դժբախտ Հրանուշի վաճառումին աւելցուքներն
էին, զոր մեզ կ'երկարէր դողդղագին՝ իր ձեռքով.

— Ո՛հ, չենք առնե՛ր, չե՛նք առներ զանոնք,
Մուստաֆա՛, անոնց վրայէն, Հրանուշի անմեղ արիւ-
նը կը խօսի մեզ, ե՛տ, գրպանդ դի՛ր զանոնք. Այսօր
Հայաստանի անկախութեան տօնն է. կը տեսնե՛ս
Հայկական Դրօշակները, կը լսե՛ս աղաքը որ կ'երգեն.

«Առձակեմք գնդակ, հեռուէն մօտէն,

քո՛ղ սառսի Սուլթան երկրդ պալատէն...»

Դիտե՛ց երկար, ձեռքին մին, այն որ դրամը բռ-
նած էր, գրպանին մէջ, աչքերը սեւեռուած հեռաւոր
բաներուն, երկա՛ր, շատ երկա՛ր դիտեց օգտուելով իմ
լռութենէս որ ծագում կ'առնէր իմ անօրինակ յուզ-
մունքէս: Աչքիս առջեւ շարժապատկերի մը նման,
կ'անցնին աքսորի բոլոր տեսարանները, իրարմէ զար-
հուրելի:

Կ'ուզէր մեկնիլ, բայց անծանօթ ուժ մը՝ զայն
խաչած էր գետնին և այն ատեն կը տեսնեմ իր ծե-
րոյթի աչքերուն մէջ երկու կաթիլներ, որոնք իր չոր
այտերուն վրայ, լճակի մը պէս կ'անշարժանան: Զրդ-
ջումի յետադարձ արցունքներն էին ասոնք, թէ ոչ նոր
վրէժի մը ժանտալից ուխտը:

— Օղլո՛ւմ Երուանդ, իմ այս ձերմակ մազերուս
խնայէ՛, նայէ տարիքս առած եմ արդէն և մէկ աչքս,

դերեզմանիս կը նայի. մի՛ նախատեր քու մեծ հայրի-
կըդ որ տուրիայի՞ն մէկ ծայրէն միւսը անցնելով, եկած
է ձեզմով իր կարօտը առնել. ներեցէ՛ք ինձ, անուշ
դաւակնե՛րս...

— Կը յիշե՛ս Հրանուշը, Մուստաֆա՛, կը յիշե՛ս
զոր անխղճաբա՛ր ծախեցիր. կը յիշե՛ս ինչպէս ան
ինքզինքը հորին մէջ նետելով անձնասպան եղաւ, կը
յիշես, չէ՞...

— Մի՛ չարչարեր դիս, օղլո՛ւմ այդպէս, պիտի
մեռցընես ցաւէս:

— Արժանի՛ ես մեռնելու, չար ծերունի՛, և եթէ
այդ անմեղ աղջկան արիւնը խղճմտանքդ կը չարչկէ՛,
պէ՛տք է ինքզինքդ դարնես դուն...

Ու գլխիկոր, նորէն այդ վաղեմի Ֆեսին ներքեւ,
կը հեռանայ անիկայ, առանց իր վերջին «մնաք բա-
րովի և տխո՛ւր, առանց իր չուրջի հանդիսութիւննե-
րը տեսնելու, առանց լսելու, առանց խօսելու կ'եր-
թայ անիկայ, հեռաւո՛ր իր երկիրը գուցէ.

Հեռուն, ամբոխին մէջէն մէկը կը խօսի ուժգին
ձայնով.

— Ալ հերի՛ք լաք, վերապրող հայրենակիցներ՝,
սրբեցէ՛ք ձեր արցունքները, նայեցէ՛ք հեռո՛ւն, Մա-
սիսի կատարներէն ահա կը ծագի Հայաստանի աղա-
տութեան սրբազան արշալոյսը...:

Հեռաւոր ճրագ մը կը վառի դեռ...

Բոլոր այս դէպքերը պատմեր էի ընկերներուս, որոնք այն ատենները խելահաս և իրենց պարտականութեան գիտակից երիտասարդներ էին:

Օր մը երբ Իզմիտի ծովեզեայ անտէր ափերը այցելելու առիթը ունենաք, դիտեցէ՛ք, հոն հսկայ ընկուզենի մը մինչեւ այսօր դեռ կը կանգնի գոցէ, ճիշդ անոր բունին վրայ, դանակով փորուած են սատողերը. «Հանգի՛ս հեռաւոր ոսկորներուդ, Հրանուս»...: Աւելի վար, անընթեռնելի սա գիրերը «Հայ երիտասարդին վրեժը»:

Այս բարձր և մենաւոր խարակներուն վրայէն դիակ մը ծով նետած են. Հայ աղջկայ մը արիւնով թըրջուած հինգ կարմիրներ տակաւին գրպանին մէջ: Ո՛րքան նմանութիւն երկու մահերու միջեւ. հեռաւոր հոր մը իր «նամագ»ի ջուրերով մեղաւոր և հոս, անծիր ծով մը մերժուած ոսկիներուն գնովը յանցաւոր:

Հո՛ն, աբելին տակ, ընկուզենին իր արծուային թեւերը վայրի հովերուն բացած, կը շաչէ՛ յաճախ, մահերգի մը պէս.

Հո՛ն, գիշերները խոշո՛ր, խոշո՛ր ալիքներ ժայռերու մէջքերուն կը գալարուին ոռնալով՝ «փա՛ռք, փա՛ռք»...

* * *

Կիջնեն ստուերները մեծ քաղաքին վրայ և մեր որբանոցի զոյգ շէնքերը, կամաց-կամաց միջոցին զըրկին մէջ կը հալին աղօտակի: Հեռո՛ւն, բակին մէջ

դեռ կը խաղան տղաք և անոնց ճիչերը, վայրկեան մը կուգան յիշողութեանս մէջ, անցեալի դառն պատկերները մոռցնել ինձ: Հարիւրաւոր որբեր ամէն տեսակէ, մեծ սպանդին մնացորդները, որոնք ատեն մը, երբ իրենց իմաստութեան ակռաները բուսնին, անկասկած թէ՛ պիտի խաչեն ոճիրին բոլոր բազուկները:

Կը հնչէ զանգակը նինջի: Թախծոտ իր ելեւէջներուն մէջ, մեռելատան մը սուգին չափ: Ի՞նչու այս տարօրինակ տխրութիւնը ղէմքիս, ի՞նչու այս աչքերը զժխեմ: Եւ դարձեալ միտքս կ'իյնան, չէրքէզական գիւղերը իրենց սարսափելի և անուշ կողմերով:

Գիշեր է դուրսը, անլուսին գիշեր և դեղի ճամբաներէն կը փախչիմ կարծես հեռո՛ւ, այնքա՛ն հեռու, ուր այլեւս չհասնին ետեւէս անգութ ձեռքեր և չար ձայներ: Ինկած եմ մենաւոր դաշտերուն մէջ մթին և կաճապարեմ հասնիլ բարի քաղաք մը ուր զիս առնօթի չեն ձգեր, չեն ծեծեր ու հօր մը պէս կը ժպտին: Կը քալեմ միտքս հազար ու մէկ մտածումներով պաշարուած:

— Ո՛ւր կ'երթաս հէ՛յ, երիտասարդ բարեկա՛մ.

Տէրվիչի մը ձայնն է որ կուգայ փլուած պատի մը տակէն.

— Ես կ'երթամ երջանկութեան այն գիւղը, ուր մեղրը գետի պէս կը հոսի և մարդիկ սիրոյ աւազաններուն մէջ կը լոքնան ժպիտի մը չափ բարի:

— Օ՛, թշուառ տղա՛ս, ես ալ երբ մանուկ էի քեզի նման, շատ բաներ երազեցի և հիմայ երբ մահերուս մէջ ինկած է ճերմակ թեւերը մահուան գիտեմ թէ ի՛նչ է այս աշխարհին դարտերը:

— Ինչպէ՞ս...

— Այո՛, դաւա՛կս, երջանկութիւն չկայ բնա՛ւ, կը տեսնե՞ս սա կուժը լեցուած արտասուքի կաթիլներով պսոնք մէկ գիշերուան մէջ ժողուեր եմ երջա-

նիկ կարծուած տունները մէկ առ մէկ ման գալով: Ես ա՛յնքան տառապած եմ, զաւա՛կս որ, հիմայ կ'ըսկսիմ ջանկութենէս արտասուել:

Այս սրտակեղէք յայտնութիւններէն խոյս տուի սարսափած. հապճեպօրէն շարունակեցի ճամբաս մի. նակ ձգելով սեղմի՞լ իր աւերակ պատերուն ներքեւ: Մէկէն կը տեսնեմ որ վազող կայ ետեւէս սպառնալով:

— Վա՛յ քեզ, անիծապա՛տ ցեղ, ո՞ւր կը փախչիս. և զէնքերով և դաշոյններով մերկ, հեւագին, հովի նման սուրալով, կ'արշաւէ Մուստաֆան. հեռուն, առջիս կը տարածուի թրքական գերեզմանոցի ճերմակ քարերուն անհամար ներկայութիւնը: Ինքու ու ճիւնքու հայրենիքը, զիշերուան սեւ վերարկուն մէջ օրօրուն: Խրաւմամբ սպիտակ ստուերներ ճանկերնին բացած՝ կը քալեն ինձ: Մեռելատան ծառերուն անօրինակ ձայները աւելի՛ կը խռովեն զիս: Պոռալով կը վազեմ դաշտերը լալազին:

— Օգնութի՛ւն, օգնութի՛ւն...

Ահա հասան անոնք ետեւէս, պիտի ըռնեն, երկաթեր են իրենց ճանկերը վզիս և հազիւ վերջին ճիչս արձակելու ուժ կ'ունենամ՝ երբ անոնք արդէն կը սեղմեն կոկորդոս:

— Մայրի՛կ, մայրի՛կ...

Եւ ընդոստ կը բանամ աչքերս այս ահաւոր երազէն ու կը տեսնեմ մեր որբանոցի գիշերապահ մայրիկը՝ մահճակալիս առջեւ ծունկի եկած կ'աղօթէ:

— Մի՛ վախնար, Երուա՛նդ, ես հոս եմ, զի՞ս կը կանչէիր. աջիդ դարձիր, զաւա՛կս, բան չկայ, և կը ըռնեմ անոր ձեռքը և կը տանիմ կուրծքիս տակ ուր սիրտս շատ արագ և ուժգին կը փափախէր, պայթելու աստիճան:

— Հոս ե՞ս, անուշ մայրի՛կ, ո՞ւր էիր քիչ առաջ, զիս կը խեղդէին կոր... կ'զգամ որ իսկապէս լացեր եմ և բարձս ամբողջութեամբ թրջուած իմ որբ արցունքներովս: Հինգ բոպէի մէջ ես ապրեցայ աշխարհի է՛ն դժբախտ և է՛ն երջանիկ վայրկեանները:

— Խաչ մը հանէ՛ ճակախդ, զաւա՛կս, ալ սատանան չի մօտենար քեզ... և քնացիր անո՛ւշ անո՛ւշ...

Ո՛րքան նմանութիւն մը լուսահոգի մօրս, կապուած դեռ հին աւանդութեանց. երբ գիշերապահուին դեռ ծնրադրած արտասուազին կ'աղօթէր սնարիս քով՝ զիս քուն կարծելով, ես տակաւին կ'անդրադառնայի իմ երազին շուրջ. մինչ անդին ննջող տղոց չնշառութեան ձայները կուգային ականջիս, երբեմն անսովոր չլուկներ, գիշերաչրջիկներու պոռոյտներ, գալարուող ճիչե՛ր, որոնց պատասխանատուն մեր Մեծ Եղերերգութիւնն է: — Անառա՛կ զաւակը աքսորին —:

Դուրսը, մայիսի հովերը պզտիկ երգերով կ'անցնին: Պատուհանիս մէջ լուսինը իր սգաւոր դէմքը կախած, կարծես առաւօտեան աստղին կը մօտենայ:

ՎԵՐՉ

300

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0354430

110

60.940

ԳԻՆ՝ 5 ճրանգ